

Sublieme aanstellerij

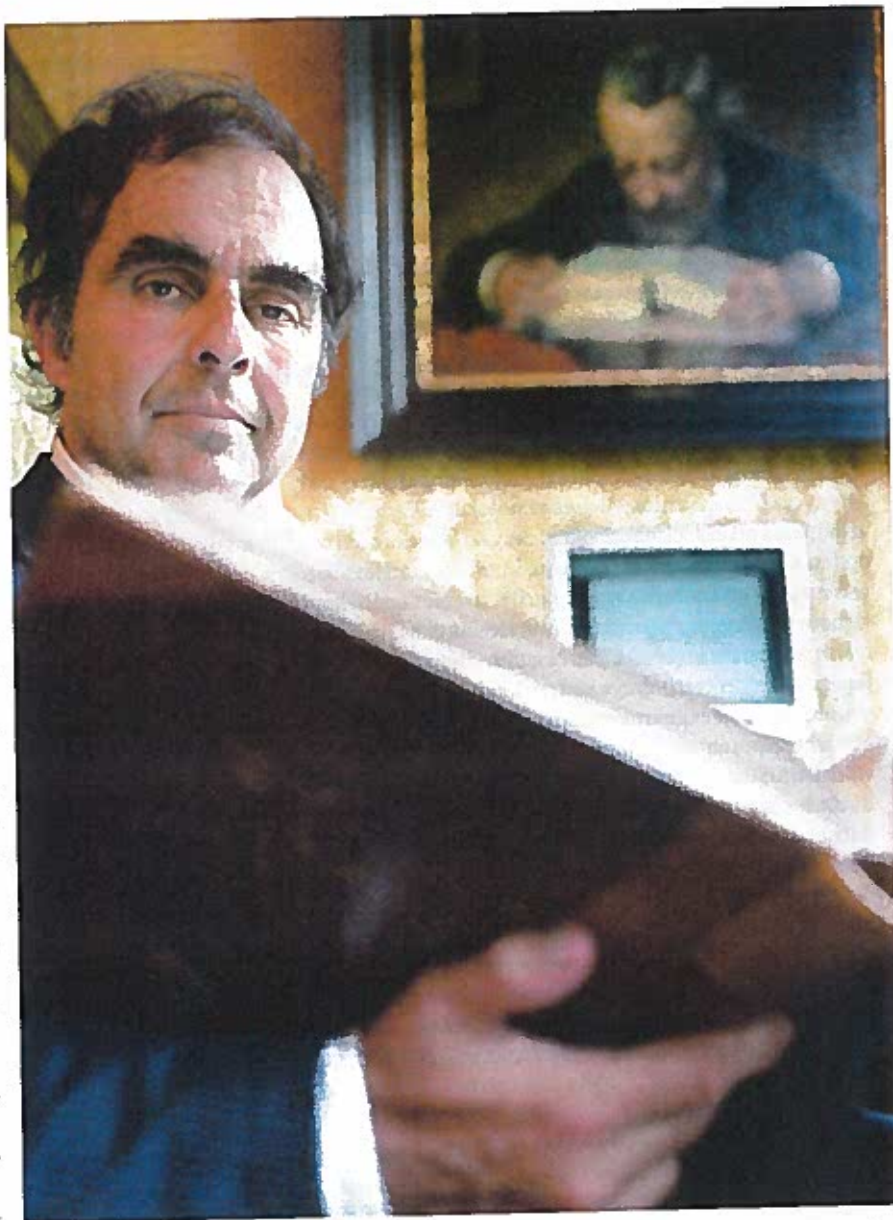
Met de eigentijdse smaak als meetlat en een dosis psychologie van de koude grond weet Frits van Oostrom van zijn reis door de literatuur tot 1300 een schitterend avontuur te maken.

Herman Pleij

Deel een van de nieuwe Nederlandse literatuurgeschiedenis schept in eerste en laatste instantie een literair universum. Daarin worden de vroegste teksten (tot 1300) uitdagend op hun plaats gezet. Wat wij nu in literatuur waarden was er toen ook al, of een beetje, of in zekere zin maar dan anders, of zelfs in vormen die daarna nooit meer vertoond zijn. Daarbij horen eveneens spijkerharde afwijzingen – er is volgens Van Oostrom ook heel wat aangerotzood in die eerste eeuw. Die heftige waardeoordelen trekken een opwindend spoor door dit leesboek, want ze komen uit de pen van een even erudiete als getalenteerde stilist die bovendien gezegend is met een fijne neus.

Afgezet tegen de wereldliteratuur van alle tijden hebben we uniek materiaal in huis. De *Reynaert*, de *Brandaan* en Hadewijchs mystieke poëzie kennen geen concurrenten, en dat geldt ook voor de *Karel ende Elegast* – Van Oostroms behandeling van deze uitgekauwde klassieker zet aan tot onmiddellijke herlezing. Dat er goetd verkommert en daarmee helpen we ook de moderne cultuur om zeep. Daarom wordt de lezer geactiveerd om mee te doen met het stoppen van de barbarij. Soms gebeurt dat heel speels door steeds boektitels van alle tijden in het betoog te verwerken. Een paragraaf heet 'Liefde in tijden van Barbarossa', meermalen is er sprake van 'liefdes schijnbewegingen', terwijl de kleine Floris V neergezet wordt als 'kind tussen vier vrouwen'.

Het boek staat hier vol mee. Daar zit nogal wat aanstellerij bij, maar dan wel sublieme

Frits van Oostrom huwelijk de wetenschap uit aan de kunst

PETER BOER / HH

aanstellerij. Een enkele keer slaat het door naar koketteren. Dan gaat het niet eens om het aanhalen van auteurs als Flaubert, Roth en Dylan Thomas, maar vooral om al die paraderende Nederlandse auteurs van nu. Het is nogal pompeus om te beweren dat Willem (de auteur van de *Reynaert*) schijnt te hebben aangevoeld 'wat eeuwen later door Renate Dorrestein zou worden verwoord: dat literatuur het in de eerste plaats moet hebben van conflict'. En zo gaat Van Oostrom maar door, om aan het slot te concluderen, dat we in Willem voor het eerst een Louis Paul Boon

hebben, en in Jacob van Maerlant een Geert Mak. Hij zal en moet die Middelnederlandse literatuur haar verdiende plaats geven in de (inter)nationale literatuur. En daarvoor is een meetlat nodig die historische waardeeringen uitschakelt en vervangt door eigentijdse smaak.

Dat kan curieus uitpakken, zoals bij de verordening van het slot van de *Reynaert*. De tekst houdt niet op na de finale maar pruttelt nog wat door met een geheel nieuw dier, panter Firapeel, die orde op zaken probeert te stellen. Na de onthulling van Reynaerts

laatste streken moeten slachtoffers als Bruun en Isengrim verzoend worden. Dat is een afhechting waaraan een middeleeuws publiek behoefte had. Kan wel wezen, zegt Van Oostrom, maar naar de maatstaven van wat literatuur hoort te zijn schiet dit einde tekort. Willem is nog niet toe aan wat W.F. Hermans aan het slot van *Het behouden huis* wel kon. Die concludeert dat elke ideële werkelijkheid sneeft, en zo'n nihilistisch eind had ook de Reynaert niet misstaan.

Toch komt de vakbeoefening niets tekort. Alleen verschijnt er telkens een artistiek broertje op het toneel, dat uiteindelijk het laatste woord mag hebben. Het is gewoon wennen voor de wetenschap om zo meedogenloos uitgehuwelijkt te worden aan de kunst. Ze frist er in ieder geval enorm van op. Soms raakt Van Oostrom dermate bezeten dat hij de lezer dwingt om mee te genieten. Lees dit hardop, zegt hij bij een lang citaat uit een bijbelvertaling, bewijs jezelf een dienst en luister hoe je eigen stem dit prachtige proza laat leven.

Het meest indrukwekkend is het geboorteverhaal van de Nederlandse taal. Die begint aarzelend als ondertiteling bij het Latijn, om zich binnen een eeuw te ontwikkelen tot volwaardig cultuurinstrument. En het zijn juist vrouwen als Beatrijs van Nazareth en Hadewijch die uit het niets een literaire traditie weten te scheppen. Stond een scholing in het Latijn voor hen als vrouw niet open, dan buigen ze die handicap om in een voordeel. De volkstaal blijkt een aantrekkelijk vehikel om zich vrij te kunnen uiten. Het Diets stond veel verder van het Latijn dan de Romaanse talen, zodat de geleerde wereld zich niet zo gauw kon of wilde bemoeien met wat er op dat vlak gebeurde. Daardoor zijn er ruime mogelijkheden voor zeer persoonlijke experimenten in het extatisch verwoorden van de zozeer begeerde eenwording met Christus. Hadewijchs gedichten en visioenen behoren tot de meest sensuele teksten die de Lage Landen en de wereld aandurfden, met Jezus als minnaar in alle dimensies.

Steeds komt die eigenzinnigheid van de Nederlandse literatuur naar voren. Het met ridderverhalen verweerde publiek stelde aan deze teksten bijzondere eisen. Ze vertonen in hun Nederlandse bewerkingen een aangedikte sprookjesachtigheid, dolzinnige overdrijvingen, veel parodie en ook een sterke romantisering. In de *Madelghijs* zeult een tovenaars slaap gebrachte Karel de Grote en ridder Roeland op zijn schouders rond, om ze dan voor de gein keihard op de grond te laten vallen. Telkens opent Van Oostrom de

deur op een kier naar de stad, waar de plaatselijke aristocratieën eigenlijk het aangewezen publiek vormen voor deze operette en ingebouwde slapstick. Merkwaardigerwijze stoot hij echter nooit door, terwijl langzamerhand uit alles blijkt dat de Nederlandse ridderverhalen in die omgeving thuishoren. Daar exploiteert men graag een geïdealiseerde ridderwereld als richtsnoer voor eigen schoner leven, om zich tegelijkertijd even gretig af te zetten tegen de ouderwetse trekken daarvan. Bovendien vormt de stad het brandpunt voor de ontwikkeling van de volkstaal. De hofadel in de Lage Landen voert bij voorkeur het Frans als voertaal. Ten slotte verklaart een stedelijke bedding waarom die handschriften er hier zo armetierig uitzien: weinig tot geen plaatjes, perkament van oude ossen en vaak tot in alle hoeken volgepend. Men hoeft alleen maar zo'n Frans handschrift vol prachtige miniaturen hiernaast te leggen om tot de conclusie van een

Literair is wat
Van Oostrom
mooi vindt en
lekker om te lezen

heel ander milieu te komen. Er zat wel geld in de steden, maar men vond het vooralsnog overdreven om dat aan fraai versierde handschriften uit te geven.

Aan de andere kant ontbreekt het niet aan roekeloze speculaties. Zo komt er nogal wat psychologie van de kouwe grond voor. Hendrik van Veldeke uit het Maasland wordt op grond van zijn werk geportretteerd als een vrolijk man, wat meteen doet denken aan de uitgelaten Limburgers die men zo graag in het noorden koestert. Een paragraaf in dit verband heet zelfs *Wie sjoën ôs Limburg is...*, dus de stemming zit er bij Van Oostrom meteen in. Maar ben je een vrolijk mens als je in je teksten steeds de zonnige kant kiest en akelige zaken probeert af te dekken? Misschien was hij juist heel zwaarvoedig en gebruikte hij zijn stiel als therapie door vrolijk bezig te zijn en zijn stof in die geest te bewerken. Dat beeld van heilzaam dichterschap sluit veel beter aan bij middeleeuwse opvattingen. Veldeke en zijn opdrachtgevers gingen gebukt onder de tij-

den en zochten remedies in de literatuur. Een dergelijk portret herkent Van Oostrom wel in Galbert van Brugge, die in het Latijn de moord op de Vlaamse graaf Karel de Goede beschreef. Zijn werk is therapie, want opgesloten temidden van oorlogsgeweld noteert hij heet van de naald dat hij zich alleen weet te handhaven door zijn geest 'schrijvenderwijs te kalmeren'. Maar Limburgers als Veldeke moeten voor Hollanders vrolijk zijn en blijven.

Over wat literatuur is wordt in dit boek niet moeilijk gedaan. Literair is wat Van Oostrom mooi vindt en lekker om te lezen. Daarom wordt een bewerker van heiligenlevens afgemaakt: kan niet dichten, brokkenpiloot, broddelaar, brekebeen, stumper. En de minneliederen van hertog Jan I van Brabant, toch licht canoniek met hun geheimzinnige 'Harba lori fa' en 'Ik zag nooit zo roden mond', doet hij af als 'hoofse horlepiep'. Toch is het soms moeilijk te verteren dat de Nevelingen, Van den bere Wisselau en vooral de Lundse liederen zo snerend en gekscherend van het podium verwijderd worden. Zeker, naar huidige smaak mankeert er veel aan. En inderdaad, de Nibelungen is in het Nederlands vermalen tot 'smakeloze epische eenheidsworst in christelijke saus'. Maar nodeloze stoplappen, open deuren en moeizame rijmen stellen wij vast aan de hand van een modern referentiekader - en dan is Van Oostrom als de dood dat Kouwenaar in het gezelschap van die zondagsrijmers moet verkeren. Toch liet een bepaald publiek zich onder zekere omstandigheden vermaak en boodschap graag in een dergelijk sjablonentenuue uitserveren. En dat was voor hen 'literatuur'. Soms torent de artiest luidruchtig boven de vakman uit. Uiteindelijk lijkt het cultuurboek het toch te winnen van de wetenschap. Maar die kan beslist geen verliezer heten. Door dit huwelijk komen haar kwaliteiten in een aantrekkelijk daglicht te staan. Echte winnaar is de lezer, die tot zijn stomme verbazing kan vernemen waartoe zijn taal allemaal in staat bleek. En nog steeds blijkt te zijn: dit boek is literatuur over literatuur.

SM

Herman Pleij schrijft in de achtdeelige *Geschiedenis van de Nederlandse Literatuur het deel over de periode 1400-1560*. (verschijnt begin 2007)

Frits van Oostrom, *Stemmen op schrift. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur vanaf het begin tot 1300*, Bert Bakker, 640 pagina's, €45,- (tot 1 mei: €35,-)